

Universitatea Babeș–Bolyai
Facultatea de Litere
Școala doctorală Studii de Hungarologie

Enclave dialectale maghiare în România

TEZĂ DE DOCTORAT

- REZUMAT

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. habil. Benő Attila

Student-doctorand:

Both Csaba-Attila

CLUJ-NAPOCA

2024

CUPRINS

MULȚUMIRI	7
1. INTRODUCERE	8
1.1. Motivarea alegerii subiectului tezei	8
1.2. Disciplinaritatea cercetării	10
1.3. Probleme legate de terminologie	11
1.4. Obiectivele, limitările și ipotezele tezei	13
2. ISTORIA CERCETĂRII ENCLAVELOR DIALECTALE MAGHIARE	
DIN EST	17
2.1. Antecedentele cercetării în lingvistica europeană	18
2.2. Perioadele cercetării enclavelor dialectale maghiare din est	23
2.3. Dialectologia „veche”: de la începuturi până la propria metodă de cercetare	25
2.4. Perioada dialectologiei clasice: metoda geolingvistică și moștenirea bogată izvorâtă din aplicarea acesteia	37
2.4.1. Școala lui Csúry Bálint	37
2.4.2. Școala clujeană	39
2.4.2.1. Cercetări asupra limbajului poporului sub îndrumarea lui Szabó T. Attila	39
2.4.2.2. Departamentul lui Márton Gyula	41
2.4.2.3. Cea de-a doua generație	43
2.5. Dialectologia modernă: dialectologia computerizată și noile rezultate. Cercetarea dialectelor maghiare din România după 1990	44
2.6. Concluzii parțiale	48
3. METODELE CERCETĂRII ENCLAVELOR DIALECTALE	50
3.1. Dialectometria	50
3.2. Probleme legate de cercetarea enclavelor dialectale din România	58
3.3. Ce fel de baze de date pot fi utilizate în procesul de identificare a enclavelor dialectale maghiare din România?	59
3.4. Software-ul „Bihalbocs”	60
3.5. Din istoria bazelor de date utilizate	61
3.6. Problematika utilizării bazelor de date	63
3.7. Modul de valorificare a bazelor de date	65
3.8. Procesul de identificare a enclavelor dialectale	65

3.9. Metodologia de identificare a enclavelor dialectale	66
3.9.1. Analiza dialectelor prin metode cantitative	67
3.9.2. Analiza frecvenței relative pe cuvânt a sunetelor pronunțate	68
3.9.3. Analiza statistică a încărcării funcționale a fonemelor	69
3.9.4. Cum se poate explica formarea enclavelor dialectale identificate din perspectiva istoriei șederii și a populației?	69
4. IDENTIFICAREA ENCLAVELOR DIALECTALE MAGHIARE	
DIN ROMÂNIA PRIN METODA DIALECTOMETRIEI	70
4.1. Baza de date și metoda analizei	70
4.2. Atlasul Dialectelor Maghiare din România	70
4.3. Atlasul Dialectelor Ceangăilor din Moldova	71
4.4. Software-ul „Bihalbocs”	72
4.5. Metoda analizei	72
4.6. Analiza Atlasului Dialectelor Maghiare din România	81
4.6.1. Araci (Județul Covasna)	90
4.6.2. Cristur (Județul Hunedoara)	94
4.6.3. Dămăcușeni (Județul Maramureș)	98
4.6.4. Hălmeag (Județul Brașov)	102
4.6.5. Băița (Județul Cluj)	106
4.6.6. Jeledinți (Județul Hunedoara)	110
4.6.7. Cireșoaia (Județul Bistrița-Năsăud)	114
4.6.8. Lopadea Nouă (Județul Alba)	118
4.6.9. Săcădate (Județul Sibiu)	122
4.6.10. Sărata (Județul Bistrița-Năsăud)	126
4.6.11. Târlungeni (Județul Brașov)	131
4.7. Analiza Atlasului Dialectelor Ceangăilor din Moldova	135
4.7.1. Călugăreni (Județul Bacău)	135
4.7.2. Chetriș (Județul Bacău)	138
4.7.3. Lespezi (Județul Bacău)	140
4.7.4. Cădărești (Județul Bacău)	142
4.7.5. Ploscuțeni (Județul Vrancea)	144
4.7.6. Sascut (Județul Bacău)	146
4.8. Concluzii parțiale	148

5. ANALIZA TIPOLOGICĂ A PUNCTELOR DE CERCETARE RELEVANTE DIN ATLASUL DIALECTELOR MAGHIARE DIN ROMÂNIA	150
5.1. Araci (Județul Covasna)	150
5.2. Cristur și Jeledinți (Județul Hunedoara)	166
5.3. Dămăcușeni (Județul Maramureș)	182
5.4. Hălmeag (Județul Brașov)	199
5.5. Băița (Județul Cluj)	213
5.6. Cireșoaia (Județul Bistrița-Năsăud)	227
5.7. Lopadea Nouă (Județul Alba)	247
5.8. Săcădate (Județul Sibiu)	267
5.9. Sărata (Județul Bistrița-Năsăud)	284
5.10. Târlungeni (Județul Brașov)	299
6. ENCLAVELE DIALECTALE ALE MAGHIARILOR DIN MOLDOVA	315
6.1. Călugăreni (Județul Bacău)	317
6.2. Chetriș (Județul Bacău)	321
6.3. Lespezi (Județul Bacău)	326
6.4. Ploscuțeni (Județul Vrancea)	329
6.5. Sascut (Județul Bacău)	333
6.6. Cădărești (Județul Bacău)	336
6.7. Oituz (Județul Constanța)	339
6.8. Concluzii parțiale	339
7. CONCLUZII	341
8. BIBLIOGRAFIE	346
9. ANEXE	361
9.1. Lista localităților din teză	361
9.2. Lista hărților din teză	366
9.3. Lista figurilor din teză	372
9.4. Lista tabelelor din teză	387

CUVINTE-CHEIE: enclavă dialectală tipologică, enclavă dialectală intra-tip, dialectologie, geolingvistică, dialectometrie, lingvistică, dialecte maghiare

REZUMAT

Problema enclavelor dialectale a fost un subiect important în cercetarea dialectală maghiară de multă vreme, iar János Péntek (2005) a publicat un rezumat general, un fel de listă, bazat în principal pe fișele de hartă ale Atlasului dialectelor maghiare din România (*Româniai Magyar Nyelvjárások Atlasza*). Scopul principal al tezei de față, intitulată *Enclave dialectale maghiare în România*, a fost de a supune punctele de cercetare prezentate de autorul susmenționat unei examinări amănunțite într-un cadru interpretativ interdisciplinar, ale cărui principale pietre de temelie sunt geolingvistica, analiza cantitativă a datelor lingvistice, lingvistica sistematică, respectiv istoria așezărilor și a populației.

Mai presus de toate, a fost necesar, de asemenea, să se plaseze cercetarea într-un context de istorie a științei și cercetării. Ca răspuns la această necesitate, teza conturează o perioadă din istoria cercetării care, deși se concentrează direct pe istoria studiului enclavelor dialectale maghiare, îmbogățește cu aspecte importante și istoria dialectologiei maghiare în ansamblul ei; specificitatea ei constă în faptul că abordează problema din perspectiva transilvăneană, plasând-o în același timp într-un context internațional.

După cum se arată în teză, interesul pentru varietățile de limbă distincte din punct de vedere geografic s-a trezit în epoca umanismului și a Reformei, când au început să apară întrebări legate de originea diferitelor popoare. În această perioadă, sașii transilvăneni au devenit, de asemenea, importanți pentru intelectualii germani și au apărut opinii diferite cu privire la originile lor. Activitatea lui Johannes Honterus a avut o influență în acest domeniu și unul dintre primele rezultate semnificative ale cercetării dialectale îi poate fi atribuit, deoarece a stabilit că patria ancestrală a germanilor transilvăneni (sași) a fost regiunea Rinului și Saxonia. Münster a fost primul care a confirmat această poziție cu date lingvistice concrete.

Gottfried Wilhelm Leibniz a deschis noi căi în cercetarea lingvistică științifică la începutul secolului al XVIII-lea, când a stabilit o nouă direcție în cercetarea dialectelor. Atenția lui Leibniz s-a extins și asupra sașilor din Transilvania și a inițiat o colecție de limbă vie din folclor în zonă. Martin Felmer a dovedit că limba maternă a sașilor din Transilvania era germană și că dialectul lor era înrudit cu dialectul german din zona Germaniei de jos.

În cercetarea dialectelor germane, cercetătorii germani au devenit, de asemenea, interesați de propriile dialecte și s-au extins în noi domenii folosind metoda directă. Gramatica

istorică a lui Jacob Grimm a inaugurat o nouă eră, iar Johann Wolff a introdus noi aspecte în studiul fonologiei dialectelor săsești din Transilvania. Hugo Schuchardt s-a îndoit de existența dialectelor de tranziție, în timp ce alții, precum Paul Meyer, au adoptat o poziție complet negativă. Georg Wenker a fost primul care a încorporat cartografia în cercetarea dialectelor, folosind hărți pentru a investiga distribuția fenomenelor lingvistice și creând Atlasul limbii germane.

Pe lângă geografia lingvistică, au fost create arhive de fonograme și au fost realizate înregistrări sonore ale dialectelor, primele încercări de colectare și stocare a materialului lingvistic viu. Motivele geopolitice au influențat, de asemenea, interesul pentru geografia lingvistică, deoarece ideologia naționalismului a devenit mai puternică, iar abordarea dialectelor a devenit importantă din punct de vedere geopolitic. Cercetările din zonele lingvistice germane și franceze au jucat cel mai mare rol în dezvoltarea cercetării dialectale maghiare și au oferit orientări metodologice pentru lucrările ulterioare.

Istoria cercetării enclavelor dialectale maghiare estice – iar acest aspect se aplică de fapt la istoria cercetării dialectologice maghiare până în jurul anului 1948 – poate fi împărțită în trei perioade majore, iar în cadrul acestora în perioade mai mici de timp delimitate de evenimente semnificative. În prima perioadă, care acoperă aproximativ 300 de ani și pe care în periodizarea mea am numit-o „vechea” dialectologie, putem asista la modul în care, din momentul în care cercetători individuali ating chestiuni de dialectologie în discuțiile lor lingvistice în general descriptive, ajungem la înființarea primelor forumuri profesionale importante, are loc instituționalizarea lingvisticii, iar până la sfârșitul perioadei se nasc primele tipologii dialectale maghiare bazate pe observații lingvistice și etnografice. Anul 1945 marchează un moment de cotitură important, în care structura instituțional-politică a fost reorganizată, iar Școala Clujeană a fost lăsată pe cont propriu, mai mult sau mai puțin izolată de evoluțiile maghiare, iar timp de aproximativ cincizeci de ani a fost nevoită să se mențină într-o poziție minoritară, fără niciun sprijin semnificativ și luptându-se adesea cu obstacole, pentru a-și păstra poziția profesională înaltă. Cea mai importantă investiție de resurse în această perioadă a fost dedicată cartografierii dialectelor maghiare din România, colectării unei cantități uriașe de material lingvistic viu, elaborării diferitelor atlase lingvistice și cercetării analitice și interpretative.

Anii nouăzeci au adus o schimbare majoră, marcând începutul celei de-a treia faze a periodizării mele, epoca dialectologiei moderne. Pe de o parte, ea se caracterizează prin faptul că a avut loc redeschiderea granițelor în lumea academică, în general, ceea ce a adus erudiția maghiară din România mai aproape de cea din Ungaria și, mai precis, a adus răspândirea

metodelor computerizate în cercetarea dialectologică, care au schimbat semnificativ modul în care putem aborda astăzi materialul lingvistic în calitate de cercetători.

În cadrul capitolului de istorie a cercetării se poate observa cum cercetarea prezentată în această teză se încadrează organic în procesul de explorare a dialectelor maghiare.

Ipotezele cercetării prezentate în lucrarea de față au fost formulate la două niveluri. Prima ipoteză, și cea mai importantă, este de ordin metodologic: „Dialectometria, ca metodă de cercetare dialectală, poate fi utilizată în mod corespunzător în cercetarea dialectală. Prin această abordare, dialectele maghiare din România pot fi cartografiate și descrise în mod sistematic, completând astfel tabloul științific al subiectului”. Capitolul metodologic se axează pe dialectometrie ca mijloc de analiză cantitativă a datelor lingvistice. Am văzut că aceasta s-a cristalizat pe linia mai multor metode și încercări de cercetare, folosind algoritmi matematici și statistici pentru a elimina posibila subiectivitate a cercetătorului și sisteme izoglose foarte greu de înțeles. Metoda este folosită și experimentată de cercetători ai varietăților de limbă distincte din punct de vedere geografic din întreaga lume (din America până în Japonia). Pe baza studiului efectuat, se poate spune că ipoteza poate fi considerată validată și poate fi într-adevăr utilizată pentru a cartografia relațiile dintre dialectele locale din diferitele locații de cercetare și, astfel, pentru a identifica insulele dialectale. Cu toate acestea, metoda singură nu poate arăta în detaliu fenomenele de-a lungul cărora diferite dialecte sunt izolate în realitatea lingvistică.

În cercetarea mea, am aplicat metoda pe două importante baze de date de dialecte maghiare, Atlasul dialectelor maghiare din România (*Romániai Magyar Nyelvjárások Atlasza*) și Atlasul dialectelor ceangăilor din Moldova (*Moldvai Csángó Nyelvjárások Atlasza*), mai întâi separat și apoi integrat. În acest context, a fost formulată o a doua ipoteză metodologică. A fost important să se investigheze dacă integrarea a două baze de date dialectale ar duce la schimbări semnificative în rezultatele cercetării. Pe baza studiilor efectuate, am ajuns la concluzia că utilizarea bazelor de date integrate nu este recomandată pentru detectarea insulelor dialectale. În cazul în care este posibil să se examineze bazele de date separat, merită să se facă acest lucru. Analiza integrată nu modifică în sine rezultatele așteptate ale cercetării, dar diminuează semnificativ imaginea, nereușind uneori să detecteze fenomene mai importante din motivul că integrarea presupune întotdeauna ignorarea unei cantități substanțiale de date.

Cu toate acestea, metoda sus-menționată a făcut posibilă formularea ipotezelor de cercetare la un al doilea nivel. Pe baza analizelor dialectometrice ale dialectelor din unsprezece așezări maghiare transilvănene și șase așezări maghiare moldovenești (puncte de cercetare) a devenit posibilă formularea ideii că acestea sunt enclave dialectale. Acestea sunt Araci (județul

Covasna), Cristur (județul Hunedoara), Dămăcușeni (județul Maramureș), Hălmeag (județul Brașov), Băița (județul Cluj), Jeledinți (județul Hunedoara), Cireșoaia (județul Bistrița-Năsăud), Lopadea Nouă (județul Alba), Săcădate (județul Sibiu), Sărata (județul Bistrița-Năsăud) și Tărlungeni (județul Brașov) în Transilvania, și Călugăreni (județul Bacău), Chetriș (județul Bacău), Lespezi (județul Bacău), Cădărești (județul Bacău), Ploscuțeni (județul Bacău) și Sascut (județul Bacău) în Moldova. Cu toate acestea, metoda dialectometriei nu poate oferi un ajutor suplimentar în confirmarea sau infirmarea acestor ipoteze și trebuie folosite alte metode. Am folosit metode care se bazează, de asemenea, pe principii matematico-statistice pentru a elimina subiectivitatea cercetătorului.

Este deja dovedit științific faptul că condiția de inteligibilitate reciprocă între dialectele maghiare este întotdeauna îndeplinită, dar uneori diferențele și particularitățile la nivel lexicologic ale limbii pot constitui un obstacol. În același timp, este de asemenea evident că studiile tipologice (fie că este vorba de tipuri de limbi, de afilieri la familii de limbi sau de fenomene de contact) trebuie efectuate la acele niveluri ale limbii care sunt cel mai greu de modificat, în primul rând la nivel fonetico-fonologic. În acest scop, am aplicat cu consecvență două metode care implică nivelul fonetic pentru a verifica ipotezele: statistica frecvenței relative a vocalelor pe unitate de cuvânt, respectiv analiza statistică a încărcării funcționale ale fonemelor vocalice. S-a indicat, de asemenea, că ar trebui efectuate investigații ocazionale la nivelul morfologiei. Cu toate acestea, concluzia cercetării mele este că nivelul fonetico-fonologic în sine este perfect adecvat pentru studiul enclavelor dialectale, astfel încât, în cele din urmă, nu s-au efectuat analize morfologice.

Pe parcursul studiului, m-am confruntat cu un obstacol terminologic: în mod tradițional, dialectologia împarte enclavele dialectale în enclave dialectale exterioare și enclave dialectale interioare, prima fiind numită ulterior enclavă lingvistică. Cu toate acestea, acest cadru conceptual nu ne-a permis să discutăm aceste puncte de cercetare într-un mod semnificativ; este fundamental simplist atunci când, deși măsurătorile dialectometrice arată în mod clar că sunt enclave, acestea nu pot fi considerate enclave lingvistice în cadrul interpretativ tradițional, deoarece fac parte integrantă din aria lingvistică și nu pot fi considerate dialecte periferice, deoarece nu sunt situate la marginea ariei lingvistice și nici nu sunt o enclavă dialectală internă în sensul clasic, aceasta din urmă fiind definită ca inserția unui dialect ca o insulă într-un alt dialect (regiune dialectală). În cele mai multe dintre punctele de cercetare examinate în cadrul tezei, s-a dovedit că, deși aparțineau aceleiași regiuni dialectale, ele prezentau totuși mai multe asemănări cu așezările mai îndepărtate decât cu cele care le erau vecine imediate.

Se pare că o soluție satisfăcătoare ar putea fi introducerea a două concepte în clasificarea insulelor dialectale: *enclavă dialectală tipologică*, pe care am definit-o ca fiind o enclavă dialectală (enclavă dialectală internă), conform definiției clasice a enclavei dialectale, respectiv *enclavă dialectală intra-tip*, definită ca fiind un dialect care, din punct de vedere tipologic, împărtășește caracteristicile regiunii dialectale majore, dar care nu este integrat organic în mediul său din punct de vedere geografic și din punct de vedere al continuumului fenomenelor dialectale. Cercetarea a arătat că dialectele din fiecare dintre cele șaptesprezece puncte de cercetare/așezări au un caracter de enclavă, în conformitate cu clasificările de mai sus.

Pe baza cercetărilor efectuate, putem constata că metodele folosite sunt toate potrivite pentru atingerea scopului cercetării și, de asemenea, putem observa că enclavele dialectale abordate în această teză sunt separate de continuumul lingvistic înconjurător (dacă nu vorbim de enclave lingvistice, desigur) în principal prin fenomene legate de pronunția vocalelor. Studiile au arătat că cele mai frecvente trăsături care rup continuumul dialectal sunt caracteristicile de formare a vocalelor deschise (numite *open* în sistemul IPA) și semi-deschise (numite *open-mid* în sistemul IPA) majoritar fiind vocale ilabiale (a, á, e, é) și fenomenele de diftongare asociate acestor vocale.

Cercetările efectuate și teza de față contribuie în mod semnificativ la dialectologia maghiară pe mai multe planuri. Pe de o parte, oferă o metodologie bine stabilită și elaborată pentru cercetătorii interesați de varietățile de limbă distincte din punct de vedere geografic, care poate fi aplicată la orice alt set de date și context lingvistic, iar pe de altă parte, oferă o analiză detaliată a fenomenelor dialectale care pot duce la modificări ale varietăților de limbă folosite de grupurile de popoare care migrează, separând astfel dialectul lor de continuumul lingvistic înconjurător, iar acest lucru nu pare să depindă de perioada sau timpul din care provin datele lingvistice. Materialul lingvistic colectat la începutul și până la jumătatea secolului al XX-lea reprezintă o imagine exhaustivă a stării lingvistice a dialectelor maghiare din România la acea vreme. Studiul realizat poate servi astfel drept contribuție la istoria limbii într-o perspectivă mai lungă.

Cu toate acestea, ca orice cercetare științifică, are limitele sale: pe de o parte, așa cum am menționat mai sus, nu se ocupă de starea actuală a limbii, ci privește înapoi pe o perioadă de aproximativ 70-80 de ani și, prin urmare, nu poate fi considerată o cercetare pe material lingvistic contemporan. În același timp, aceasta oferă baza pentru un studiu care, pe linia unei anchete mai recente a datelor dialectale, ar putea acționa ca un studiu de monitorizare pentru a explora ce s-a întâmplat cu enclavele dialectale identificate aici pe parcursul a aproape un secol și în ce măsură acestea prezintă semne de convergență sau de divergență. În cazul comunităților

maghiare din România, bineînțeles (mai ales în cazul așezărilor din afara județelor Mureș, Harghita și Covasna), există un proces continuu de asimilare lingvistică, emigrație și consecințele acesteia. Se poate spune că în câteva decenii nu vor mai exista vorbitori de limbă maghiară în niciuna dintre așezările discutate aici.

Pe de altă parte, din cauza limitărilor repertoriului de date, nu a fost posibil să se identifice și să se descrie toate enclavele dialectale maghiare din România, iar anumite puncte de cercetare care fuseseră deja identificate anterior ca fiind enclave dialectale au fost excluse din cercetare. Astfel, teza de față nu poate avea pretenția de a fi o descriere monografică a enclavelor dialectale maghiare din România.

Limitările descrise mai sus indică, de asemenea, posibila continuare a cercetării pe această temă: sarcinile viitoare includ explorarea insulelor dialectale din Valea Crișului Negru, din Banat și din jurul orașului Carei, precum și studii de monitorizare, crearea de noi baze de date contemporane de limbă vie și realizarea de cercetări comparative.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ATTEN, Alain – SCHMIT Claude

2023 *Lëtzebuenger Sproochatlas 1900. Laut- a Formenatlas. Zenter fir d’Lëtzebuenger Sprooch – Institut Grand-Ducal Section Linguistique, Ethnologie et Onomastique – Le Gouvernement du Grand-Duché de Luxembourg. Ministère de l’Éducation nationale, de l’Enfance et de la Jeunesse, Luxembourg.*

AUER, Peter – HINSKENS, Frans – KERSWILL, Paul szerk

2005 *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages.* Cambridge University Press. 196–220.

BAKÓ Elemér

1994 A magyar népryelvkutatás sorsfordulói. *MNy.* XC (2). 146–157.

BALASSA József

1890 A székelyek nyelve. A székely-kérdés kritikájához. *Ethnographia* 1 (7). 309–313.

1891 A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

BÁRCZI Géza

1954 *A magyar nyelvjáráskutatás időszerű feladatai.* A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei VI. 59–87.

1955 A magyar nyelvjáráskutatás időszerű feladatai. I. *OK.* 6 (1–2). 59–115.

- 1975 A magyar nyelvatlaszkutatás története. In DEME László – IMRE Samu szerk *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti–módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 13–49.

BENKŐ Loránd

- 1967 Nyelvjáráskutatás és településtörténet. *MNy.* XCI (4). 455–464.
- 1994 Erdély „nyelvünknek vidám tavaszszán”. In BARTHA János et al szerk *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság kétszáz éve (1793–1993)*. Erdélyi Tudományos Füzetek (218). 8–13.

BODÓ Csanád – VARGHA Fruzsina Sára

- 2007 *Jelenségtérképek A moldvai csángó nyelvjárás atlaszából*. ELTE, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. (CD-ROM).
- 2016 Román kölcsönszói hatások A moldvai magyar csángó nyelvjárás atlasza hasonlósági viszonyaiban. In CZETTER Ibolya – HAJBA Renáta – TÓTH Péter szerk. *VI. Dialektológiai Szimpozion*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, Szombathely – Nyitra. 167–178.

BOTH Csaba Attila

- 2020 Hungarian Dialectology. From the Beginnings until the Division of Hungary. *Acta Universtatis Sapientiae, Philologica*, 12, 3. 138–154.
- 2021 Hungarian Dialectology. Research of Hungarian Dialects in Romania. *Acta Universtatis Sapientiae, Philologica*, 13, 3. 79–93.

CALAZA, Laura et al.

- 2015 A method for processing perceptual dialectology data. In *ACTAS XII Congreso Galego de Estatística e Investigación de Operacións*. 282–291.

CHAMBER, J. K – TRUDGILL, Peter

- 2004 *Dialectology*. Cambridge University Press, Cambridge.

DEME László

- 1953 A magyar nyelvjárások néhány kérdése. (Nyelvtudományi Értekezések, 3.) Akadémiai Kiadó, Budapest.

DUBERT, Francisco

- 2011 Developing a database for dialectometric studies: The ALGa phonetic data. Dialectometrical analysis of 230 working maps. *Dialectologia et Geolinguistica* 19. 23–61.

ERDÉLYI Lajos

- 1904 Nyelvjárásaink tanulmányozásához. In ERDÉLYI Lajos – HORGER Antal – SZEMKŐ Aladár. *Nyelvjárási tanulmányok II*. Nyelvészeti Füzetek 13. Budapest. 3–19.
- 1905a Nyelvjárásaink ügye és teendőink I. *MNy*. I (7). 291–305.
- 1905b Nyelvjárásaink ügye és teendőink II. *MNy*. I (8). 337–349.

FUKISHIMA, Chitsuko

- 2000 Using a Personal Computer to Grasp Dialectal Variation. *Dialectologia et Geolinguistica* 8. 37–52.

GÁLFFY Mózes – MÁRTON Gyula – SZABÓ T. Attila szerk.

- 1991 *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza I–II*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 193. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

GÁLFFY Mózes – MÁRTON Gyula szerk.

- [é.n.] A moldvai csángó nyelvjárás atlasza III. Kézirat.

GARR, W. Randall

- 2004 *Dialect Geography of Syria-Palestine 1000–586 B.C.E.* Eisenbraus, Wiona Lake, Indiana.

GOEBL, Hans

- 2010 Dialectometry: Theoretical Prerequisites, Practical Problems, and Concrete Applications (Mainly with Examples Drawn from the „Atlas Linguistique de la France”, 1902–1910). *Dialectologia*. Special Issue I. 63–77.

HEERINGA, Wilbert Jan – HINSKENS, Frans

- 2011 The Measurement of Dutch Dialect Change: Lexicon versus Morphology versus Sound Components. *Taal en Tongval* 63 (1). 79–98.
- 2015 Dialect change and its consequences for the Dutch dialect landscape. How much is due to the standard variety and how much is not? *Journal of Linguistic Geography* 3. 20–33.

HEERINGA, Wilbert Jan

- 2004 Measuring Dialect Pronunciations Differences using Levenshtein Distance. University of Groningen.

HINSKENS, Frans – AUER, Peter – KERSWILL, Paul

- 2005 The study of dialect convergence and divergence: conceptual and methodological consideration. In Uők szerk *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge University Press. 1–48.

HORGER Antal

- 1901 A halmágyi nyelvjárás-sziget. *Nyelvtudományi Közlemények* 31. kötet. 365–423.
1905 A keleti székelység nyelvjárasi térképe. *MNy.* I (10). 446–454.
1934 *A magyar nyelvjárások.* Kókai Lajos kiadása, Budapest.

HUTTERER, C. J.

- 1982 Sprachinselforschung als Prüfstand für dialektologische Arbeitsprinzipien. In BESCH, Werner – KNOOP, Ulrich – PUTSCHKE, Wolfgang – WIEGAND, Herbert Ernst – HALBBAND, Erster szerk *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung.* Walter de Gruyter, Berlin – New York. 178–189.

IMRE Samu

- 1971 A mai magyar nyelvjárások rendszere. Akadémiai Kiadó, Budapest.
1978 Tudománytörténeti kérdések a magyar dialektológiában. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei XXX (3). 139–153.

JABERG, Karl – JUD, Jakob – SCHEUERMEIER, Paul

- 1928–1940 *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz.* Ringier, Zofingen.

JUHÁSZ Dezső

- 1995 A kiadásról. In Uő szerk – MURÁDIN László gyűjt *A romániai magyar nyelvjárások atlasza I.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 13–14.
2001 A magyar nyelvjárások területi egységei. In KISS Jenő szerk *Magyar dialektológia.* Osiris Kiadó, Budapest. 262–350.
2011 A magyar nyitódó kettőshangzók történetéről a tér és idő dimenziójában. In *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei.* Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 123–132.
2016a A magyar történeti dialektológia korszakai. *MNy.* CXII (1). 16–31.
2016b A romániai magyar nyelvjárások atlaszának kiadás- és recepciótörténetéhez. *MNy.* CXII (2). 129–139.

KÁDÁR József et al

- 1900 *Szolnok-Dobokavármegye monographiája.* III-IV. kötet. A vármegyék községeinek részletes története. Dézs. Demeter és Kiss Könyvnyomdája.

KÁLMÁN Béla

- 1949 Nyelvjárasi gyűjtésünk múltja, mai állapota és feladatai. [k.n.] Budapest.

KERSWILL, Paul – TRUDGILL, Peter

- 2005 The birth of new dialects. In AUER, Peter – HINSKENS, Frans – KERSWILL, Paul szerk *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge University Press. 196–220.

KISS Jenő

- 2001 A dialektológia és feladatkörei. In Uő szerk *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 61–71.
- 2018 A magyar nyelvtörténet korszakolása és korszakai. In Uő – PUSZTAI Ferenc szerk *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. 43–47.

LANGUAGE RESEARCH COMMISSION

- 1905 *Phonetic Dialect Atlas*. Újranyomás 1986. Kokushokankokai, Tokyo.
- 1906 *Morphological Dialect Atlas*. Újranyomás 1986. Kokushokankokai, Tokyo.

LAZICZIUS Gyula

- 1936 *A magyar nyelvjárások*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

LŐRINCZE Lajos

- 1975 Az anyaggyűjtés módszere. In DEME László – IMRE Samu szerk *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 167–203.

MÁRTON Gyula

- 1969 A romániai magyar nyelvjáráskutatás egy negyedszázada (1944-1969). *NyIRK*. XIII (2). 205–221.
- 1973 A romániai nyelvjáráskutatás múltja és mai állása. In RITOÓK János szerk *Korunk Évkönyv 1973. (Tanulmányok a romániai magyar tudományosság műhelyéből)*. Kolozsvár. 173–193.
- 2016 Az erdélyi magyar nyelvöldrajz hőskora. Közreadja PÉNTEK János – CZÉGÉNYI Dóra In Uők szerk *Emlékkönyv Márton Gyula születésének centenáriumára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 19–35.

MURÁDIN László

- 1995 Bevezető. In JUHÁSZ Dezső szerk – Uő gyűjt *A romániai magyar nyelvjárások atlasza I*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 5–8.

JUHÁSZ Dezső szerk – MURÁDIN László gyűjt

- 1995–2004 *A romániai magyar nyelvjárások atlasza I–IX*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

NAGY Jenő

- 1940 A német nyelvjáráskutatás vázlatos története és mai állása. *Magyar Népryelv* 2. Magyar Népryelvkutató Intézet, Debrecen. 124–181.
- 1984 Az erdélyi szász eredet- és nyelvjáráskutatás története. In Uő *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 199–233.

NERBONNE, John – HEERINGA, Wilbert

- 2001 Computational Comparison and Classification of Dialects. *Dialectologia et Geolinguistica* 9. 69–83.

NERBONNE, John – KLEIWEG, Peter

- 2003 Lexical Distance in LAMSAS. *Computers and Humanities* 37. 339–357.

NERBONNE, John – KRETZSCHMAR, William A.

- 2013 Dialectometry++. *Literary and Linguistic Computing* 28 (1). 2–12.

NERBONNE, John – KRETZSCHMAR, William Jr.

- 2003 Introducing Computation Techniques in Dialectometry. *Computers and the Humanities* 37 (3). 245–255.

OSENOVA, Petya – HEERINGA, Wilbert – NERBONNE, John

- 2010 A Quantitative Analysis of Bulgarian Dialect Pronunciation. *Zeitschrift für Slavische Philologie* 66 (2). 425–458.

PÁPAY József

- 1896 Egy dunántúli nyelvjárás-sziget. *Nyr.* 25. 207–210.

PÉNTEK János

- 2001 Örökség és kihívás. Az erdélyi magyar nyelvtudomány a század- és ezredfordulón. In TÁNCZOS Vilmos – TÖKÉS Gyöngyvér szerk *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről*. I. kötet. Scientia Kiadó, Kolozsvár. 15–49.
- 2005 Magyar nyelv- és nyelvjárás-szigetek Romániában. *MNy.* 101 (4). 406–413.
- 2012 The self-concepts of the Moldavian Hungarians from the 50's of the last century. In PETI Lehel – TÁNCZOS Vilmos szerk *Language Use, Attitudes, Strategies: linguistic identity and ethnicity in the Moldavian Csángó villages*. Romanian Institute for Research on National Minorities. Cluj-Napoca. 121–138.
- 2013 „Mi lesz itten velünk, ezekvel a magyarokkal?": A moldvai magyarok nyelvi önképe az előző század ötvenes éveiből. In *Székelyföld – Terra Siculorum* 17 (9). 155–170.

- 2014 A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről. *Magyar Nyelv* 110 (4). 406–416.
- 2016a Felelős vezető nehéz időkben. In PÉNTEK János – CZÉGÉNYI Dóra szerk *Emlékkönyv Márton Gyula születésének centenáriuma*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 9–18.
- 2016b *A moldvai magyar tájnyelv szótára*. I/1. A–K. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- 2016c A moldvai magyarokról és a csángó névről a nyelvföldrajz bizonyosságai alapján. In EGYED Emese – BOGDÁNDI Zsolt – WEISZ Attila szerk *Certamen II: Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 15–25.
- 2017 *A moldvai magyar tájnyelv szótára*. I/2. L–Zs. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- 2018 *A moldvai magyar tájnyelv szótára*. II. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- 2019 A nyelvjárások többletértéke a külső régiók kettősnyelvűségében és kétnyelvűségében. In BÓDI Zoltán – FERENCZI Gábor – PÁL Helén szerk *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben: Tanulmánykötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2018. december 4–5-én rendezett konferencián elhangzott előadásokból*. Magyarságkutató Intézet, Budapest. 51–86.
- 2020 Típusok, csoportok, tájak a moldvai magyarban. Egy régi kérdés újragondolása. *Magyar Nyelv* 116 (2). 129–138.
- 2021a A nyelvújítás méltatlanul elfeledett tudós nyelvész, gróf Teleki József. *Erdélyi Múzeum* 2021/3. 48–64.
- 2021b *Kalotaszegi tájszótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. Kolozsvár.

PEREA, Maria Pilar

- 2007 Dialectometry: A New Treatment of Dialectal Morphological Data. *Linguistica Atlantica* 27–28. 86–91.
- 2010 Catalan geolinguistics and new technical procedures. *Dialectologia*. Special Issue I. 147–160.

PICKL, Simon et al

- 2014 Linguistic Distances in Dialectometric Intensity Estimation. *Journal of Linguistic Geography* 2. 25–40.

PICKL, Simon

- 2016 Fuzzy dialect areas and prototype theory: Discovering latent patterns in geolinguistic variation. In Côté, Marie-Helen – Knooihuizen, Remco – Nerbonne, John eds. *The future of dialects*. Language Science Press, Berlin. 75–98.

PROKIC, Jelena

- 2006 Identifying Linguistic Structure in Quantitative Analysis of Bulgarian Dialect Pronunciation. [MA Thesis in Computational Linguistics, Eberhard-Karls-Universität, Tübingen].

ROSENBERG, Peter

- 2005 Dialect convergence in the German language islands (Sprachinsel). In AUER, Peter – HINSKENS, Frans – KERSWILL, Paul szerk *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge University Press. 221–235.

SÉGUY, Jean

- 1973 La dialectométrie dans l’Atlas linguistique de la Gascogne. *Revue de Linguistique Romane* 37. 1–24.

SYRJÄNEN, Kaj

- 2012 Tracing the history of dialectological research in Finland. *Les dossiers de HEL* 5, SHESL, Paris. 1–11.

SZABÓ József

- 1990 *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászsigetek*. Dél-alföldi évszázadok 3. Békéscsaba – Kecskemét – Szeged.
- 1995 Einige theoretisch-metodologische Fragen der Untersuchung ungarischer Dialektinseln. *Néprajz és Nyelvtudomány XXXVI.*, Szeged. 309–315.

SZABÓ T. Attila – GÁLFFY Mózes – MÁRTON Gyula

- 1944 Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé”-ből. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 181. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

SZABÓ T. Attila

- 1937 Az első munkatábor. *Hitel*. 50–65.
- 1941 Az újabb erdélyi népnyelvkutató munka kezdete. *Magyar Népnyelv* 3. Debrecen – Kolozsvár. 305–313.
- 1957 A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének előkészítése. *NyIRK*. 1 (1–4). 13–26.

SZABÓ Zoltán

- 1993 A kolozsvári magyar dialektológiai iskola. In BÉKÉSI Imre – JANKOVICS József – KÓSA László – NYERGES Judit szerk *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. III. kötet. Nemzetközi Filológiai Társaság – Scriptum Kft., Budapest – Szeged. 1430–1432.

TÁNCZOS Vilmos

- 1997 A moldvai csángók lélekszámáról. In *Tanulmányok Erdély népesedéstörténetéből. Szövegek a jelenkori Erdély demográfiájának, népesedéstörténetének és nemzetiségi statisztikájának köréből*. [k.n], [h.n.]. Internetes szöveggyűjtemény (utolsó megnyitás: 2023. 10. 30.) <https://mek.oszk.hu/00900/00983/pdf/index.html>
- 2011 A moldvai csángók nyelvészeti kutatása. In Uő *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 109–185.

TOLCSVAI NAGY Gábor – PRESINSZKY Károly

- 2021 A nyelvjárási adatközlő nyelvi konstruálása. Esettanulmány a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv szövegeiből. *MNy*, 117 (4). 485–501.

VALLS, Esteve et al

- 2012 Applying the Levenshtein Distance to Catalan dialects: A brief comparison of two dialectometric approaches. *Verba* 39. 35–61.

VARGE E. Árpád

- 1998–2002 Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850–1992. (<https://varga.adatbank.transindex.ro/>)

VARGHA Fruzsina Sára – VÉKÁS Domokos

- 2009 Magyar nyelvjárási adattárak vizsgálata interaktív dialektometriai térképekkel. Előadás a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasóülésén, 2009. március 24-én. ([http://bihalbocs.hu/eloadas/dialektometria_\[-\]20090324.pdf](http://bihalbocs.hu/eloadas/dialektometria_[-]20090324.pdf) (2017. 02. 07.))

VARGHA Fruzsina Sára

- 2015a Atlaszintegrálás és kvantitatív adatelemzés. In BÁRTH M. János – BODÓ Csanád – KOCSIS Zsuzsanna szerk *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK, Budapest 242–249.
- 2015b Lexikai, fonológiai, fonetikai stabilitás (és relevancia) a magyar nyelvjárásokban. In É. KISS Katalin – HEGEDŰS Attila – PINTÉR Lilla szerk *Nyelvelmélet és dialektológia 3.*, PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék, Budapest–Piliscsaba. 243–261.

- 2016 A romániai magyar nyelvjárások atlasza informatizált térképlapjainak kvantitatív nyelvföldrajzi vizsgálata. *MNy* CXII. 152–163
- 2017 *A nyelvi hasonlóság földrajzi mintázatai. Magyar nyelvjárások dialektometriai elemzése.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

WATERMAN, John T.

- 1996 *A History of the German Language.* University of Washington Press, Seattle – London.